

З. М. Тітенко,

д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5816-5519>

В. В. Нагорний,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5551-4779>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.5.44

ДОДАНА ВАРТІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Z. Titenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

V. Nahorni, i,

PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ADDED VALUE AS AN INDICATOR OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY

У статті досліджено теоретичні та методичні засади використання доданої вартості як інтегрального індикатора економічної безпеки держави в умовах глобалізаційних трансформацій та зростання геоекономічних ризиків. Обґрунтовано, що додана вартість, на відміну від узагальнених показників зростання, дозволяє оцінити глибину переробки ресурсів, рівень технологічності виробництва та ступінь інтеграції держави у світову економічну систему.

Доведено, що на макроекономічному рівні валова додана вартість відображає внесок окремих секторів економіки у створення національного доходу, а її галузева структура є індикатором характеру спеціалізації та стадії економічного розвитку. Запропоновано структурно-логічну модель взаємозв'язку доданої вартості та економічної безпеки, відповідно до якої додана вартість виступає проміжною ланкою між факторами економічного розвитку та складовими економічної безпеки.

The article explores the theoretical and methodological principles of using value added as an integral indicator of the economic security of the state in the context of globalization transformations and the growth of geoeconomic risks. It is substantiated that value added, unlike generalized growth indicators, allows us to assess the depth of resource processing, the level of technological development of production, labor productivity and the degree of integration of the state into the world economic system.

It is proven that at the macroeconomic level, gross value added reflects the contribution of individual sectors of the economy to the creation of national income, and its sectoral structure is an indicator of the nature of specialization and the stage of economic development of the country. The relationship between the structure of value added and the components of the state's economic security is substantiated. It is proven that the predominance of raw material and low-tech industries in the structure of gross value added increases dependence on external conditions, increases vulnerability to price fluctuations in world markets and limits the potential for long-term economic growth.

The article reveals the fiscal and social dimensions of value added as a factor of economic security. It is established that the growth of gross value added expands the tax base, ensures the formation of budget revenues and increases the financial capacity of the state to implement strategic development programs, social protection and defense capability. A structural-logical model of the relationship between value added and economic security is proposed, according to which value added acts as an intermediate link between the factors of economic development (investments, innovations, human capital, institutional environment) and the components of economic security (production, financial, foreign economic, social and innovative). It is justified that a comprehensive assessment of the state of economic security should be based on a system of indicators, in particular, the growth rate of gross value added, its industry structure, the share of high-tech sectors, the level of domestic value added in exports, and labor productivity.

Ключові слова: додана вартість, ланцюги доданої вартості, економічна безпека, фінансова безпека, розвиток підприємств.

Key words: value added, value added chains, economic security, financial security, entrepreneurship development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах глобалізації, посилення гео економічної конкуренції та зростання нестабільності світових ринків проблема забезпечення економічної безпеки держави набуває стратегічного значення. Традиційні підходи до оцінювання економічної безпеки ґрунтуються переважно на аналізі макроекономічних показників — темпів зростання ВВП, рівня інфляції, державного боргу, платіжного балансу тощо. Водночас такі індикатори не завжди відображають глибинні структурні характеристики національної економіки, зокрема її здатність генерувати внутрішню додану вартість та забезпечувати стійке відтворення виробничого потенціалу.

Додана вартість як економічна категорія відображає обсяг новоствореної вартості у процесі виробництва та характеризує внесок факторів виробництва, праці, капіталу, підприємницьких здібностей, у формування національного доходу. Її структура та динаміка дозволяють оцінити рівень технологічності економіки, глибину переробки ресурсів, ступінь інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості та характер розподілу доходів між суб'єктами господарювання.

Актуальність дослідження доданої вартості як індикатора економічної безпеки зумовлена низкою чинників. По-перше, для економік із сировинною або низькотехнологічною спеціалізацією характерна відносно низька частка внутрішньої доданої вартості у кінцевому продукті, що формує залежність від зовнішніх ринків та підвищує вразливість до цінових і кон'юнктурних коливань. По-друге, перерозподіл доданої вартості у межах глобальних ланцюгів створення вартості часто відбувається на користь країн-лідерів, які контролюють високотехнологічні та інноваційні сегменти, що посилює

асиметрії у світовій економіці. По-третє, зміни у структурі доданої вартості впливають на соціально-економічну стабільність через трансформацію співвідношення між оплатою праці та прибутком, що має безпосередній зв'язок із рівнем добробуту населення та соціальною згуртованістю.

У контексті сучасних викликів, технологічної трансформації, цифровізації, воєнних та санкційних обмежень, порушення логістичних ланцюгів, здатність держави формувати та утримувати високий рівень внутрішньої доданої вартості стає критерієм її економічної самодостатності та стійкості до зовнішніх шоків. Саме тому аналіз доданої вартості як системного показника, що інтегрує виробничі, структурні та інституційні характеристики розвитку, є науково обґрунтованим і практично значущим.

Таким чином, дослідження доданої вартості як індикатора економічної безпеки держави є своєчасним і актуальним, оскільки дозволяє поглибити теоретичні підходи до оцінювання економічної безпеки та сформувати підґрунтя для розроблення ефективної структурної та інноваційної політики держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідженнях українських учених наголошується на тісному взаємозв'язку валової доданої вартості з національною продовольчою безпекою. Зокрема, валова додана вартість розглядається як важливий чинник формування цінових механізмів та як ключове джерело створення валового внутрішнього продукту [1, с. 260].

У роботах І.В. Федулової, присвячених інноваційному розвитку та технологічній модернізації економіки, авторка наголошує, що зростання доданої вартості у високотехнологічних секторах є основою конкурентоспроможності та економічної незалежності держави. До-

дана вартість розглядається як індикатор інноваційної безпеки та чинник формування довгострокової економічної стабільності [2, с. 198—199].

В своїх дослідженнях Г.М. Калетнік підкреслює важливість формування доданої вартості в межах національного виробництва для забезпечення продовольчої та економічної безпеки. Автор доводить, що перехід від сировинної моделі до глибокої переробки продукції підвищує внутрішні доходи та зміцнює економічну самодостатність держави [3, с. 32].

Зінченко К.А. [4, с. 13] підкреслює, що структура національного виробництва, рівень технологічності та здатність економіки генерувати внутрішній дохід визначають фінансову й виробничу безпеку держави. Таким чином, валова додана вартість фактично розглядається як база формування економічної стійкості.

Аналіз доданої вартості у цінових ланцюгах харчової промисловості України передбачає дослідження процесу перетворення первинних матеріальних витрат і проміжної продукції на кінцеві споживчі товари. Такий підхід дає можливість ідентифікувати підприємства та економічних агентів, які здійснюють контроль і координацію економічної діяльності в межах виробничих мереж. Розуміння специфіки взаємодії між окремими ланками цінового ланцюга, зокрема характеру відносин між підприємствами, може слугувати ефективним інструментом формування державної економічної політики, спрямованої на регулювання діяльності компаній і оптимізацію територіального розміщення виробництва [5, с. 182].

Проте в економічній літературі недостатньо приділено уваги, щодо дослідження доданої вартості, як індикатора економічної безпеки.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є теоретичне обґрунтування та методичне визначення ролі доданої вартості як системного індикатора економічної безпеки держави, а також виявлення механізмів впливу її обсягу, структури та динаміки на рівень стійкості, конкурентоспроможності й економічної автономності національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Додана вартість є однією з ключових макроекономічних категорій, що відображає реальний внесок економічних суб'єктів у створення національного доходу та виступає базою формування валового внутрішнього продукту за виробничим методом відповідно [4, с. 15]. У сучасних умовах трансформаційних процесів, глобалізації та зростання геоекономічних ризиків додана вартість набуває не лише обліково-статистичного, а й стратегічного значення, оскільки її структура, динаміка та галузевий розподіл відображають якість економічного зростання і ступінь стійкості національної економіки до внутрішніх і зовнішніх загроз. У цьому контексті додану вартість доцільно розглядати як інтегральний індикатор економічної безпеки держави.

Економічна безпека держави трактується в наукових дослідженнях як стан національної економіки, за якого забезпечується її стійкий розвиток, здатність до самовідтворення, захищеність від дестабілізуючих чин-

ників та збереження належного рівня добробуту населення [6—7].

Економічну безпеку варто розглядати, як сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці для забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці" [8, с. 12].

Методичні підходи до її оцінювання, зокрема закріплені в нормативно-методичних документах щодо розрахунку рівня економічної безпеки, базуються на системі кількісних індикаторів, що характеризують виробничу, фінансову, інвестиційну, інноваційну та зовнішньоекономічну складові. Водночас традиційні макрпоказники (темпи зростання ВВП, інфляція, рівень державного боргу) не повною мірою відображають структурні характеристики розвитку [9-10]. Саме тому аналіз доданої вартості дозволяє поглибити оцінку економічної безпеки, акцентуючи увагу на джерелах формування національного доходу та технологічній якості економічного зростання.

З позицій теорії національних рахунків додана вартість визначається як різниця між валовим випуском та проміжним споживанням і відображає новостворену вартість у процесі виробництва. На макрорівні сукупність валової доданої вартості всіх інституційних секторів формує ВВП країни. Отже, динаміка валової доданої вартості безпосередньо корелює з темпами економічного розвитку, а її галузева структура свідчить про характер спеціалізації економіки.

Структурний аспект доданої вартості має визначальне значення для економічної безпеки. Переважання у структурі валової доданої вартості низькотехнологічних та сировинних галузей формує залежність від зовнішньої кон'юнктури, підвищує вразливість до цінових коливань на світових ринках та обмежує потенціал довгострокового зростання. Натомість зростання частки переробної промисловості, високотехнологічного виробництва, сектору інформаційно-комунікаційних технологій і наукоємних послуг свідчить про структурну модернізацію економіки, підвищення продуктивності праці та зміцнення конкурентоспроможності держави. Таким чином, галузева структура доданої вартості виступає індикатором технологічної безпеки та інноваційної спроможності країни.

Водночас у сучасних умовах глобалізації процес створення доданої вартості дедалі більше виходить за межі національних економік та набуває мережевого характеру. Виробництво кінцевого продукту розподіляється між країнами відповідно до їхніх порівняльних переваг, що формує глобальні ланцюги створення вартості. У межах таких ланцюгів окремі держави можуть виконувати різні функції від постачання сировини та комплектуючих до здійснення науково-дослідних робіт, дизайну, маркетингу й сервісного обслуговування. При цьому найбільша частка доданої вартості, як правило, формується на високотехнологічних та інтелектуально містких етапах ланцюга, тоді як сировинні й первинні виробничі стадії характеризуються нижчою нормою прибутковості.

Отже, позиція країни в глобальному ланцюзі створення вартості є важливим індикатором її економічної безпеки. Закріплення за державою функцій із низькою часткою доданої вартості зумовлює структурну залежність, обмежує можливості накопичення капіталу та гальмує інноваційний розвиток. Натомість перехід до більш технологічно складних і наукоємних етапів виробництва сприяє підвищенню конкурентоспроможності, диверсифікації економіки та зміцненню її стратегічної автономності.

У зовнішньоекономічному вимірі важливого значення набуває показник внутрішньої доданої вартості в експорті, який використовується в межах концепції глобальних ланцюгів створення вартості [11, с. 61]. В умовах фрагментації світового виробництва значна частка експорту може формуватися за рахунок імпортованих компонентів, що обмежує реальний внесок країни у створення кінцевої вартості продукції. Низький рівень внутрішньої доданої вартості в експорті свідчить про периферійний характер участі держави у глобальних виробничих мережах та посилює ризики зовнішньої залежності. Відповідно, підвищення частки національної доданої вартості в експортній продукції сприяє зміцненню платіжного балансу, зростанню валютних надходжень та підвищенню стійкості економіки до зовнішніх шоків.

Фіскальний аспект доданої вартості також має безпосередній вплив на економічну безпеку. Зростання валової доданої вартості розширює податкову базу, формує доходи бюджету через податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств та інші обов'язкові платежі. Стабільні та прогнозовані бюджетні надходження підвищують спроможність держави фінансувати оборонні потреби, соціальні програми та інвестиції в інфраструктуру, що є критично важливим в умовах кризових явищ і воєнних загроз.

Соціальний вимір доданої вартості проявляється через показник продуктивності праці, зокрема через обсяг доданої вартості на одного зайнятого. Зростання цього показника свідчить про ефективніше використання ресурсів, підвищення рівня доходів населення та формування фінансової основи для розвитку людського капіталу. Висока продуктивність праці знижує ризики соціальної прагнучості, безробіття та трудової міграції, що безпосередньо пов'язано з внутрішньою стабільністю держави [12—13].

З метою узагальнення викладених положень доцільно представити структурно-логічну схему взаємозв'язку доданої вартості та економічної безпеки держави.

Як випливає зі схеми, додана вартість виступає системоутворюючою ланкою між факторами економічного розвитку та складовими економічної безпеки. Її обсяг, структура та динаміка трансформуються через механізми бюджетного перерозподілу, зовнішньоекономічні зв'язки та ринок праці у відповідні параметри фінансової, виробничої, соціальної та зовнішньоекономічної безпеки.

Рис. 1. Структурно-логічна схема взаємозв'язку доданої вартості та економічної безпеки держави

Джерело: розроблено автором.

Методично оцінювання доданої вартості як індикатора економічної безпеки доцільно здійснювати за сукупністю взаємопов'язаних показників: темпи зростання валової доданої вартості; її галузева структура; частка високотехнологічних видів діяльності; внутрішня додана вартість в експорті; рівень доданої вартості на одного зайнятого; співвідношення між споживанням і нагромадженням у структурі ВВП. Комплексне використання цих індикаторів дозволяє сформувати інтегральну оцінку стану виробничої та структурної складових економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що додана вартість є не лише базовим макроекономічним показником, який відображає результати виробничої діяльності, а й комплексним індикатором економічної безпеки держави. Її обсяг, темпи зростання та галузева структура характеризують якість економічного розвитку, рівень технологічної модернізації, продуктивність праці та ступінь інтеграції країни у світове господарство. На відміну від традиційних агрегованих макропоказників, додана вартість дозволяє оцінити внутрішні джерела формування національного доходу та визначити структурні диспропорції, що можуть створювати довгострокові ризики для економічної стабільності.

Доведено, що додана вартість виконує системоутворюючу функцію, поєднуючи виробничі процеси з механізмами бюджетного перерозподілу, формуванням доходів населення, інвестиційною активністю та конкурентними позиціями держави на міжнародних ринках. Зростання валової доданої вартості розширює фіскальний потенціал держави, підвищує її спроможність фінансувати стратегічні напрями розвитку та забезпечувати

належний рівень обороноздатності й соціального захисту. Водночас якісна трансформація структури доданої вартості виступає індикатором інноваційної спроможності економіки та її готовності до адаптації в умовах глобальної нестабільності.

Таким чином, стратегія забезпечення економічної безпеки має ґрунтуватися на політиці нарощування внутрішньої доданої вартості, стимулюванні структурної модернізації економіки, підтримці розвитку високотехнологічних виробництв і поглибленні участі у глобальних ланцюгах створення вартості на більш складних технологічних етапах. Реалізація такого підходу сприятиме підвищенню економічної автономності держави, зміцненню її конкурентоспроможності та формуванню стійкої основи довгострокового соціально-економічного розвитку.

Література:

- Ілляшенко С. М. Управління знаннями в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства. Бізнес інформ. 2019. № 6. С. 258—265.
- Федулова І.В. Дослідження експортної орієнтації та імпортозалежності основних продуктів харчування в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Науковий вісник Національного університету харчових технологій. 2013. № 53. С. 194—203.
- Калетнік Г.М., Пчелянська Г.О. Місце і роль продовольчої безпеки у формування економічної безпеки України. Бізнес інформ. 2014. № 2. С. 30—34.
- Зіненко К.А. Економічна безпека підприємства: методологічна сутність та складові формування. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". 2022. № 4. С. 9—16.
- Калініченко З. Д. Методологічні засади аналізу ланцюгів доданої вартості та участі України в міжнародній інтеграції. Інновації та стабільність. 2023. № 1. С. 176—187.
- Грінченко А.Ю. Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика: дис... д.е.н.: 21.04.01 К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2021. 431 с.
- Данілова Е.І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. 342 с.
- Кизим М.О. Оцінювання рівня економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Фінанси України. 2018. № 4. С. 7—18.
- Пілецька С.Т. Модель інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 3 (65). С. 56—65.
- Тулчинська С.О. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 9. С. 54—58.
- Кравчук І.А. Теоретичні засади дослідження формування доданої вартості. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 22. С. 59—62.
- Варченко О. О. Методичні підходи до оцінки функціонування агропродовольчих ланцюгів. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип. 16. С. 94—105.
- Кулініч Т.В. Нагорний В.В. Сидоров М.С. Інформаційна, аналітична та управлінська підтримка економічної безпеки та стійкого розвитку підприємницьких структур. Інвестиції практика та досвід. 2025. № 22. С. 261—266.

References:

- Illiashenko, S. M. (2019), "Knowledge management in the context of ensuring the economic security of an enterprise", *Biznes Inform*, vol. 6, pp. 258—265.
- Fedulova, I.V. (2013), "Knowledge management in the context of ensuring the economic security of an enterprise", *Naukovy visnyk Natsional'noho universytetu kharkovskikh tekhnologij*, vol. 53, pp. 194—203.
- Kaletnik, H.M. and Pchelians'ka H.O. (2014), "The place and role of food security in the formation of economic security of Ukraine", *Biznes inform*, vol. 2. pp. 30—34.
- Zinenko, K.A. (2022), "Economic security of an enterprise: methodological essence and components of formation", *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut"*, vol. 4, pp. 9-16.
- Kalinichenko, Z. D. (2023), "Methodological principles of the analysis of value-added chains and Ukraine's participation in international integration", vol. 1, pp. 176—187.
- Hrinenko, A.Yu.(2021), "Improving mechanisms for ensuring the economic security of Ukraine: theory, methodology, practice", *Abstract of Doctor Sciences dissertation, Global economy, Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'*, Kyiv, Ukraine.
- Danilova, E.I. (2020), *Kontseptsiiia systemnoho pidkhodu do upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [The concept of a systematic approach to managing the economic security of an enterprise], *Yevropejs'ka naukova platforma*, Vinnytsia, Ukraine.
- Kyzym, M.O. (2018), "Assessment of the level of economic security of Ukraine and the countries of the European Union", *Finansy Ukrainy*, vol 4, pp. 7—18.
- Pilets'ka, S.T. (2021), "Model of integrated assessment of economic security of an enterprise", *Ekonomichny visnyk Donbasu*, vol. 3, no. 65, pp. 56—65.
- Tul'chyns'ka, S.O. (2021), "The impact of digitalization of management processes on the system of ensuring economic security of an enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 54—58.
- Kravchuk, I.A. (2017), "Theoretical principles of research on the formation of added value", *Naukovy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 22, pp. 59—62.
- Varchenko, O. O. (2020) "Methodological approaches to assessing the functioning of agri-food chains", *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 16, pp. 94—105.
- Kulinich, T.V. Nahornyj, V.V. and Sydorov, M.S. (2025), "Information, analytical and managerial support for economic security and sustainable development of business structures", *Investytsii praktkta ta dosvid*, vol. 22, pp. 261—266.

Отримано редакцією журналу / Received: 19.02.26

Професійно / Revised: 26.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 10.03.26